

Zgomotul din justiția penală



Daca pentru un furt calificat prin violare de domiciliu, o persoana este condamnata la doi ani de închisoare, cu suspendarea executării pedepsei, iar pentru o alta fapta, cu aceeași încadrare juridică și comisa în circumstanțe similare, o alta persoana este condamnata la șapte ani de închisoare cu executare, suntem tentați să ne explicăm aceasta diferență extrema prin individualizarea pedepsei în fiecare cauză și, considerăm o astfel de situație normală. Dar, dacă am constata că diferența depinde mai puțin de specificul cauzei sau individualitatea condamnatului, și mai mult de individualitatea judecătorilor, de concepția lor „despre lume și viață”, sau de împrejurarea că au dat soluțiile înainte sau după ce au luat masa, situația nu ar mai părea deloc normală.

În justiția penală, pe la noi și pe aiurea, există numeroase situații în care aceeași problemă primește, în mod inacceptabil, soluții diferite. Acest fenomen, întâlnit de altfel în multe alte domenii ale societății (medicină, asigurări, prognoze, resurse umane etc.), a fost denumit de specialiști prin termenul „noise”, care poate fi tradus în română prin *zgomot*. Impactul fenomenului la nivel societal a fost analizat într-o lucrare remarcabilă: *Noise. Un defect al judecății umane*¹. „În cea mai scurtă definiție enunțată de autori, conceptul de noise este înțeles ca *variabilitate indezirabilă a soluțiilor propuse pentru aceeași problemă*. În acest sens, noise reprezintă un soi de *dezordine sistematică în abordarea unei probleme, o perturbare a unor raționamente coerente și concludive de selecție și interpretarea arbitrara pe care diferiți indivizi o dau unor aspecte variate, dublata de caracterul indecidabil al unor judecăți și decizii*”².

Lucrarea citată alocă un capitol distinct justiției penale (Crima și pedeapsa bruiată de noise), dar, punctual, se revine asupra acestei „zone” de manifestare a fenomenului, pe tot parcursul cărții. Este vizată, în principal, justiția penală americană dar, autorii au convingerea că fenomenul poate fi regăsit în multe alte națiuni unde, „este probabil că problema efectului de noise să fie și mai gravă decât în Statele Unite”³.

În cele ce urmează voi face, mai întâi, o trecere în revistă a explicațiilor cu privire la fenomen în lucrarea citată (Experiența americană, pct. I), după care voi încerca să identific principalele forme de manifestare ale fenomenului în justiția penală de la noi (Experiența autohtonă, pct. II). Precizez că, în continuare, voi folosi termenul noise atunci când voi cita din lucrarea menționată, pentru a respecta decizia bine motivată a traducătorului⁴. În rest, voi

folosi termenul din limba româna, zgomot, care mi se pare adecvat în acest context.

[Descopera oportunitățile de recrutare de pe LegiTeam! GRATUIT.](#)

I. Experiența americană

Fenomenul analizat a fost observat, cu mult timp în urma, de un judecător american, Marwin Frankel, într-o carte publicată în anul 1973⁵, care „a devenit una dintre cele mai influente lucrări din întreaga istorie a dreptului penal – nu doar în Statele Unite, ci în toată lumea”⁶. Ideea de bază a cărții este aceea că un acuzat poate primi sentințe foarte variabile, în funcție de judecătorul cărui îi este repartizată cauza. [Frankel nu a furnizat niciun fel de analiză statistică de natură să îi susțină argumentele. Dar a oferit o serie de întâmplări impresionante, arătând disparități nejustificate în tratarea unor indivizi asemănători. Doi bărbați, amândoi fără cazier judiciar, au fost condamnați pentru încasarea unor cecuri false în valoare de 58,40 dolari și, respectiv, de 35,20 dolari. Primul bărbat a fost condamnat la 15 ani de închisoare, al doilea, la 30 de zile. Pentru acte de delapidare similare, un bărbat a fost condamnat la 117 zile de închisoare, pe când celălalt a primit o sentință de 20 de ani după gratii. Prezentând numeroase cazuri de acest tip, Frankel a deplâns ceea ce el a numit „puterile aproape total necontrolate și fără limite” ale judecătorilor federali, soldate cu „savârșirea zilnică a unor cruzimi arbitrare” pe care le-a considerat inacceptabile într-o „guvernare a legilor, nu a oamenilor”. Frankel a solicitat Congresului să pună capăt acestei „discriminări”, după cum a descris el acele cruzimi arbitrare. Prin acel termen el înțelegea în primul rând noise, sub forma unor variații inexplicabile în stabilirea sentințelor] ⁷.

În anii care au urmat au fost efectuate mai multe studii științifice punctuale, care au confirmat fenomenul, constatând diferențe șocante între pedepsele aplicate. Același gen de constatări a rezultat și dintr-un studiu mai amplu, care a vizat 208 judecători federali, cărora le-au fost prezentate aceleași 16 cazuri ipotetice. „În doar 3 din cele 16 cazuri a existat un acord unanim de sentință cu închisoarea. Chiar în cazurile în care majoritatea judecătorilor au fost de acord că se impune o pedeapsă cu închisoarea, a existat o variație importantă în privința anilor de încarcerare care au fost recomandați. Într-un caz de fraudă în care numărul mediu al anilor de închisoare a fost de 8,5 ani, cel mai lung termen a fost închisoare pe viață. Într-un alt caz, numărul mediu al anilor de închisoare a fost de 1,1 ani, dar cea mai lungă condamnare recomandată a fost de 15 ani”⁸.

Aceste experimente controlate, deși relevante, „subestimează aproape sigur magnitudinea efectului de noise din lumea reală a dreptului penal. Judecătorii din lumea reală sunt asaltați de mult mai multe informații decât cele pe care le-au primit participanții la aceste studii în materialele atent redactate de experimențatori. Unele dintre aceste informații suplimentare sunt relevante, desigur, dar există, pe de altă parte, ample dovezi că niște informații irelevante, sub forma unor factori marunți și aparent aleatorii, pot să conducă la diferențe majore între rezultate.

De exemplu, s-a constatat ca este mai probabil ca judecatorii sa decida eliberarea condiționata la începutul zilei sau dupa o pauza de masa decât imediat înainte de aceasta. Daca le este foame, judecatorii sunt mai nemiloși. Un studiu care a vizat mii de decizii ale unor tribunale pentru infracțiuni juvenile a constatat ca, ori de câte ori echipa locala de fotbal pierde un meci la sfârșit de săptămâna, judecatorii dau sentințe mai aspre în luna urmatoare (și, într-o mai mica masura, în restul săptămânii). Acuzații negri sufera în mod disproporționat consecințele acestei durități specifice. Un alt studiu a analizat 1,5 milioane de decizii judiciare, pronunțate de-a lungul a trei decenii, și, într-un mod asemanator, a constatat ca judecatorii sunt mai severi în zilele urmatoare unei înfrângeri suferite de echipa locala de fotbal decât în zilele urmatoare unor victorii⁹.

Confirmarea științifică a acestor variabilități nejustificate a sentințelor a permis Congresului american (dupa îndelungi dezbateri contradictorii) sa adopte în anul 1984 Sentencing Reform Act – Legea de reformare a stabilirii sentințelor. În baza acestei legi a fost creata o Comisie însărcinată „sa emita principii directoare de stabilire a sentințelor, având caracter obligatoriu și urmarind sa stabileasca o variabilitate restrânsa a condamnarilor penale”. Aceste principii au fost „bazate în general pe media sentințelor dictate pentru infracțiuni similare, grupate într-o analiza care a luat în calcul 10.000 de cazuri reale”. Deși principiile au devenit obligatorii, ele le ofereau judecătorilor, un anumit spațiu de manevra. [Cu toate acestea, mai multe studii, folosind o varietate de metode și axate pe mai multe perioade istorice, ajung la aceeași concluzie: principiile directoare au eliminat efectul de noise. Într-un limbaj mai tehnic, „au redus variația netă a sentințelor care poate fi pusa pe seama caracterului accidental al identității judecătorului care da sentința”]¹¹.

În ciuda acestor rezultate, cu timpul, principiile directoare au fost din ce în ce mai criticate, în special de catre judecători. Principala obiecție a acestora era ca „principiile directoare erau profund nedrepte, deoarece le interziceau judecătorilor sa țina seama în mod adecvat de particularitățile fiecarui caz. Prețul reducerii nivelului de noise era faptul ca deciziile judecătorești deveneau inacceptabil de mecanice”¹². În acest context, în anul 2005, printr-o decizie a Curții Supreme, principiile directoare și-au pierdut forța obligatorie și au devenit simple recomandari. În perioada imediat urmatoare studiile efectuate au constatat revenirea la situația anterioara, adica la o semnificativa variabilitate a soluțiilor, situație care se perpetueaza și în prezent. Între soluțiile mecanice generate de principii directoare (în fapt, veritabile „ghiduri” ale pedepsei) și soluțiile de o variabilitate extrema generate de identitatea judecătorului, este dificil sa alegi „raul mai mic”. Ar trebui sa existe o „cale de mijloc”. Voi reveni la ea în final.

Este important de precizat ca deși studiile, experimentele și soluția principiilor directoare, la care m-am referit anterior, au vizat domeniul condamnarilor, efectul de noise afecteaza și alte „zone” ale justiției penale. Astfel, o serie de cercetari au constatat ca variabilitatea nejustificata a deciziilor apare și: în cauzele privind liberarea condiționata, în cele privind eliberarea pe cauțiune, în stabilirea daunelor civile datorate victimelor¹³, etc. Am fost surprins sa aflu ca și criminalistica este „bruiata de noise” și, culmea, în doua dintre metodele de investigare pe care le socotim infailibile: identificarea pe baza amprentelor și a ADN-ului: „În afara de faptul ca experții sunt în dezacord (între ei, n.n.) uneori aceeași experți iau decizii contradictorii când li se prezinta aceeași amprenta în cazuri diferite. O variabilitate asemanatoare a fost documentata în alte ramuri ale criminalisticii, chiar în analiza mostrelor ADN”¹⁴.

II. Experiența autohtona

În acest punct al „discuției”, trebuie spus ca experiența americana nu este singulara. O cercetare efectuată în Israel, a confirmat faptul ca în condiții de foame și oboseala, judecatorii sunt mai predispuși sa respinga cererile de eliberare condiționata, decât în condiții normale¹⁵. „Un studiu care a vizat șase milioane de sentințe pronunțate pe parcursul a doisprezece ani de diverși judecători din Franța a constatat ca acuzații sunt tratați cu mai mare indulgența daca sunt judecați în ziua lor de naștere”¹⁶. Evident, exemplele ar putea continua. Dar, daca „la alții”

exista zgomot în justiția penală, este destul de puțin probabil ca la noi să lipsească. În cele ce urmează, voi încerca să „reperez” acest zgomot autohton, în mod exemplificativ, deci, fără pretenția de a „epuiza” subiectul.

În lipsa unor date statistice, voi proceda la fel ca judecătorul Frankel, prezentând niște „întâmplări impresionante”. Prima care „îmi vine în minte”, apropiată de obiectul cercetărilor americane, este legată de variabilitatea pedepsei. Într-o speță, intens mediatizată în urma cu câțiva ani, un judecător a fost condamnat, în fond, la o pedeapsă de 22 de ani de închisoare, pentru infracțiuni de corupție. La vremea respectivă, am scris un eseu intitulat „Pedeapsa Girafa”, în care îmi exprimam uluirea în fața unei asemenea pedepse: „O pedeapsă de 22 de ani de închisoare pentru fapte de corupție? Imposibil. Așa ceva nu există”¹⁷.

Am explicat atunci de ce o asemenea pedeapsă nu are nicio justificare de ordin criminologic, și am atras atenția că: „Practica judiciară în materie penală din ultima vreme ne oferă și alte pedepse care, fie în cuantumul lor, fie în modalitatea de executare sunt greu sau imposibil de înțeles: *pedepse Girafa*”¹⁸. Dar nu despre pedepse exagerate este vorba aici, ci despre soluții esențial diferite. Din această perspectivă, este de remarcat că în cauza cu pricina, instanța de control judiciar a pronunțat o pedeapsă (definitivă) redusă la aproape jumătate, mai exact 12 ani și 2 luni închisoare¹⁹. Ceea ce interesează în prezenta analiză nu sunt pedepsele în sine, cuantumul fiecăreia, ci ecartul dintre ele. În exemplul dat, „viziunile” celor două instanțe, despre aceleași fapte ale aceleiași persoane, sunt la „o distanță” de 10 ani fără două luni.

În același registru al diferențelor de viziune cu privire la pedeapsă, manifestate în aceeași cauză, putem să găsim și alte exemple, cât se poate de actuale. Într-o cauză ce a atras ani de zile atenția opiniei publice, soluționată recent, un fost primar a fost condamnat definitiv, pentru infracțiunea de abuz în serviciu, la pedeapsă de 4 ani închisoare, după ce prima instanță îl condamnase la pedeapsă de 8 ani și 6 luni închisoare (mai mult decât dublul pedepsei definitive)²⁰. Există și un exemplu în sens invers, tot într-o cauză recentă, și ea mediatizată intens, și tot cu un fost primar. Acesta a fost condamnat pentru fapte de corupție, în prima instanță, la 5 ani și 4 luni închisoare, iar în apel pedeapsa s-a dublat: fix 10 ani și 8 luni închisoare²¹. Nici aici nu mă interesează să fac „judecați de valoare” cu privire la fiecare pedeapsă în parte. Ceea ce frapă este tot diferența dintre ele: zgomotul.

Uneori, zgomotul justiției penale este chiar mai „puternic” decât în exemplele de mai sus, deoarece divergența de soluții nu mai privește cuantumul, ci existența pedepsei în sine, adică diferența între condamnare și achitare. Să luăm ca exemplu un alt caz cunoscut, care a bulversat lumea juridică. Un avocat este trimis în judecată pentru cinci infracțiuni grave: constituirea unui grup infracțional organizat, trafic de influență, complicitate la spălarea banilor, complicitate la abuz în serviciu dacă funcționarul a obținut pentru sine sau pentru altul un folos necuvenit și complicitate la abuz în serviciu dacă funcționarul a obținut pentru sine sau pentru altul un folos necuvenit, cu consecințe deosebit de grave. În prima instanță, inculpatul este achitat pentru toate cele cinci infracțiuni²². Avem deja o diferență extremă între viziunea parchetului și viziunea instanței de judecată. În apelul judecat la I.C.C.J., inculpatul a fost condamnat definitiv la 5 ani închisoare, pentru două dintre infracțiunile pentru care fusese trimis în judecată, constituirea unui grup infracțional organizat și complicitate la abuz în serviciu dacă funcționarul a obținut pentru sine sau pentru altul un folos necuvenit, cu consecințe deosebit de grave²³. Soluția definitivă marchează o divergență extremă în raport cu prima instanță, cu consecințe asupra libertății persoanei, care a început executarea pedepsei în penitenciar.

Această divergență este atât de frapantă încât am fi tentați să ignorăm că mai există (de fapt persistă) o altă, respectiv divergența față de soluția parchetului, având în vedere că instanța de apel a menținut soluția primei instanțe, de achitare, în raport cu alte trei infracțiuni grave, pentru care inculpatul fusese trimis în judecată. În sfârșit, tot instanța supremă, în urma exercitării de către inculpat a unei cai extraordinare de atac, recursul în casație, a decis achitarea acestuia, cu privire la ambele infracțiuni pentru care fusese condamnat în apel. Temeiul

achitarii a fost acela ca *faptele reținute în sarcina inculpatului nu sunt prevăzute de legea penală* - art. 16 alin. (1) lit. b) teza I din Codul de procedura penală²⁴. Divergența totală față de soluția de condamnare; divergența totală față de soluția de trimitere în judecată. Zgomotul în acest caz este „asurzitor”, iar drama umană ce însoțește o asemenea situație nu poate fi descrisă.

Am fi tentați să credem că exemplele date sunt excepții. Nu este așa. Divergența cea mai puternică, trimitere în judecată versus achitare, la care s-a referit ultimul exemplu, este măsurată statistic. „În anul 2020 au fost achitați definitiv, indiferent de perioada trimiterii în judecată, 817 inculpați, (cu 38,5% mai puțini decât în anul 2019) din care 800 inculpați persoane fizice (în scădere cu 38,4%) și 17 inculpați persoane juridice (în scădere cu 45,2%). Dintre inculpații persoane fizice achitați definitiv, un număr de 9 persoane sunt minori (în scădere cu 67,9% față de anul 2019), iar 44 au fost arestați preventiv (în scădere cu 64,2% față de anul 2019). Ponderea achitațiilor definitiv în totalul inculpaților trimiși în judecată a fost de 1,4%, față de 2,1% în anul 2019”²⁵. Cifrele par rezonabile dar, dacă ne gândim la oameni și nu la cifre, 817 inculpați achitați implică un grad de variabilitate extremă a soluțiilor inacceptabil. Mai mult, dacă ne gândim la cele 44 de persoane care au fost arestate preventiv, după care au fost achitate, avem în minte tot atâtea drame umane.

Șocul apare însă, abia atunci când comparăm aceste date cu cele înregistrate la nivelul DNA. „Ponderea achitațiilor din totalul trimiterilor în judecată, conform indicatorului statistic stabilit de Consiliul Superior al Magistraturii (incluzând și achitățile dispuse ca urmare a deciziilor Curții Constituționale cu efect de dezincriminare și a celor determinate de lipsa de pericol social concret), a fost de 29,90%”²⁶. Este un procent imens, fie și dacă îl judecăm doar prin comparație cu procentul obținut la nivel general, cel de 1,4%, mai sus amintit. Dacă este să ne gândim la viețile bulversate ale inculpaților, diferența de „viziune” între D.N.A. și instanțele de judecată este intolerabilă.

Atât exemplele pe care le-am dat mai sus, cu privire la ecartul dintre pedepse, cât și datele statistice cu privire la achitari, se referă la aceleași cauze, soluționate de magistrați diferiți. Acesta este însă doar vârful aisbergului. Dacă s-ar face și la noi studii privind cauze asemănătoare soluționate diferit s-ar ajunge probabil la aceeași concluzie ca în cazul studiilor efectuate în Statele Unite: variabilitatea soluțiilor pentru cauze similare este inacceptabilă. Și aceasta variabilitate nu se referă doar la achitare/condamnare sau la cuantumul pedepselor, ci și la modul în care se soluționează problemele de drept. Recursurile în interesul legii și hotărârile prealabile sunt un bun indicator în acest sens.

Sunt perfect conștient de faptul că, din punct de vedere juridic, se pot aduce argumente potrivit cărora, situațiile prezentate de mine nu reprezintă nimic anormal. Se va spune că așa funcționează sistemul, că acesta este rolul organelor de control judiciar - să corecteze eventuale erori, că achitarea face parte din „peisaj”, iar procentul mare de achitari de la D.N.A. se justifică prin complexitatea cauzelor. Cât privește variabilitatea soluțiilor în cauze similare, aceasta va fi pusă, firește, pe seama individualizării pedepsei, pe diferența specifică a cauzei, deoarece similaritate nu înseamnă identitate, etc. Diferența de opinii în cazul recursurilor în interesul legii și al hotărârilor prealabile (în care apar soluții „nastrușnice”, de fapt false probleme de drept, despre care am tot scris²⁷) va fi pusă pe seama ambiguității legii. Acestea sunt justificări conjuncturale și, în măsura în care există, nu ele reprezintă problema. În realitate, de foarte multe ori, variabilitatea soluțiilor ține de factori subiectivi, de personalitatea magistratului și, de aceea este indezirabilă. Aceasta este problema și, într-o primă fază, ea trebuie recunoscută.

Pentru a susține ipoteza factorilor subiectivi fac din nou apel la studiile americane care, recunosc această problemă, încearcă să o explice și să o rezolve. Astfel, printr-un audit de noise în stabilirea sentințelor, s-a stabilit că severitatea sau indulgența judecătorului este un factor al variabilității soluțiilor: „Dupa cum va spune orice avocat, judecătorii au reputații, unii dintre ei fiind nemiloși, *judecători care taie și spânzura*, mai severi decât judecătorul mediu, iar alții sunt *judecători cu inima darnică*, mai îngaduitori decât judecătorul mediu”²⁸. Aceasta variabilitate, dată de gradul de severitate al fiecărui judecător în raport cu nivelul mediu, care a fost numită *noise*

de nivel, „nu are nimic de a face cu justiția. În schimb, după cum puteți banui, diferențele dintre sentințele medii reflecta variația judecătorilor cauzată de alte caracteristici – pregătirea profesională, experiențele de viață, opiniile politice, biasuri și așa mai departe”²⁹.

Dar gradul de severitate al unui judecător, nu se manifesta la fel în orice cauză. Apare astfel un alt gen de variabilitate, numit *noise de patern*, care se referă la interacțiunea dintre judecător și cazurile particulare (judge-by-case): „Un judecător, de exemplu, poate fi în general mai sever decât media, însă relativ mai indulgent față de infractorii *gulere albe*. Un altul poate fi înclinat să dea pedepse mai ușoare, fiind însă mai sever când inculpatul este recidivist. Un al treilea poate fi apropiat de severitatea medie, dar mai înțelegător când acuzatul este doar complice și aspru când victima este o persoană în vârstă (...) În contextul justiției penale, unele reacții idiosincrasice față de cazuri pot să corespundă cu filosofia personală a judecătorului privind stabilirea sentințelor. Alte reacții pot să rezulte din asociații de care judecătorul abia dacă este conștient, precum un inculpat care îi amintește de un criminal odios ori o acuzată care seamănă poate cu fiica lui. Oricare le-ar fi originea, aceste patternuri nu sunt pură întâmplare: ne putem aștepta să reapară dacă judecătorul se întâlnește din nou cu același caz. Dar, întrucât acest *pattern noise* este, în practică, greu de prevăzut, adaugă incertitudine loteriei deja imprevizibile a stabilirii sentințelor”³⁰.

Am dat doar câteva exemple simple, care mi-au parut a fi sugestive. În lucrarea citată, explicațiile privind efectul de noise sunt însă mult mai numeroase și mai complexe. În momentul în care fenomenul este recunoscut și explicat, se pune problema combaterii sau, cel puțin, a diminuării lui. După cum am văzut mai sus, soluția „ghidurilor” de pedeapsă nu a funcționat. Ea a revenit însă în prim plan, într-o formă avansată, în concordanță cu dezvoltarea tehnologică actuală, respectiv sub forma inteligenței artificiale. Într-un studiu relativ recent (din 2018) o echipă de cercetători a programat niște modele sofisticate de I.A. pentru a soluționa cauze privind eliberarea pe cauțiune. Concluzia studiului a fost aceea că: „modelul bazat pe machine-learning se comporta mult mai bine decât judecătorii umani când prognozează care inculpați prezintă riscurile cele mai mari de neprezentare la proces”³¹.

Au fost făcute numeroase alte experimente privind folosirea inteligenței artificiale în justiție. Problema pare să nu mai fie dacă I.A. va fi în viitor implicată în activitatea de justiție, ci doar limitele acestei implicări: „Vrem ca judecătorii umani să fie ajutați de sisteme de decizie bazate pe I.A., la fel ca medicii de mâine? Vrem să mergem mai departe și să avem decizii ale robojudecătorilor, iar apelul să fie lăsat în seama judecătorilor umani, sau vrem să mergem până la capăt, dând mașinilor ultimul cuvânt chiar și în cazul pedepsei cu moartea”³²? Aceste întrebări vor trebui să primească răspuns la un moment dat...

Până atunci, pare că soluția „de mijloc”, spre care suntem împinși, pentru înlăturarea efectului de noise din justiția penală (dar nu numai), este o „conlucrare” între înțelepciunea umană și inteligența artificială. Pentru ca o astfel de conlucrare să fie benefică, obiectivul prioritar ar fi perfecționarea judecății umane³³. Din punctul meu de vedere, aceasta ar presupune, între altele, identificarea limitelor și vulnerabilităților judecății noastre, pentru a cântări cât și cum să facem loc mașinilor. Altfel spus, trebuie să dam dovadă de inteligență, pentru a ne putea baza pe inteligența artificială.

În final, revenind la experiența autohtonă, trebuie să admitem că și la noi există *judecători care taie și spânzura*, precum și *judecători cu inimă darnică*. Dacă s-ar face și la noi un audit de zgomot în stabilirea sentințelor, este probabil să se constate, ca și la americani, că, de multe ori, diferențele dintre soluții au legătură cu pregătirea profesională a magistraților, cu experiențele lor de viață, cu opiniile lor politice, etc. În general, toate constatările experților americani sunt valabile și pentru justiția penală autohtonă, firește cu „ajustările” ce țin de specificul „plaiurilor mioritice”. Singura diferență este că, la nivel autohton, avem un *zgomot insonor* (scuzați oximoronul), câta vreme cei care ar trebui să îl audă par că îl ignoră cu desăvârșire.

Justiția penală are nevoie de muzică, nu de zgomot. Și când spun muzică mă refer la simfonie, iar când spun simfonie mă refer la sensul figurat al termenului: „ansamblu (armonios) de elemente care concurează la producerea unui anumit efect”. Și pentru a nu se isca vreo confuzie, când mă refer la „elemente care concurează”, nu mă refer la „parteneriate” și „protocoale”.

1. D. Kahneman, O. Sibony, C. R. Sunstein, *Noise. Un defect al judecății umane*. Ed. Vellant, 2021 (în continuare *Noise*).
2. D. Crăciun, Cuvântul traducătorului, în *Noise*, op.cit. p. 10.
3. *Noise*, p. 24.
4. În acest sens, a se vedea D. Crăciun, loc. cit. p. 9-14.
5. M. Frankel, *Criminal Sentences: Law Without Order*, New York, Hill and Wang, 1973, citată în *Noise*, p. 28 și urm.
6. *Noise*, p. 29.
7. *Idem*, p. 28.
8. J. Bartolomeo et al., „Sentence Decision Making: The Logic of Sentence Decisions and the Extent and Source of Sentence Disparity”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 72, no. 2, 1981, apud *Noise* p. 30.
9. *Noise*, p. 31.
10. *Idem*, p. 32.
11. J.M. Anderson, J.R. Kling, & K. Stith, „Measuring Interjudge Sentencing Disparity: Before and After the Federal Sentencing Guidelines”, *Journal of Law and Economics* 42, no. S1, aprilie 1999, pp. 271-308, apud *Noise*, p. 33.
12. *Noise*, p. 34.
13. *Noise*, op.cit. pp. 31, 153, respectiv 218.
14. *Idem*, p. 19. Pentru exemple și amănunte a se vedea aceeași lucrare, p. 279 și urm.
15. În acest sens și pentru amănunte a se vedea: D. Kahneman, *Gândire rapidă gândire lentă*, Ed. Publica 2015, p. 74.
16. *Noise*, p. 31 cu referire la D.L. Chen, A. Philippe, *Clash of Norms. Judicial Leniency on Defendant Birthdays*, 2020, Accesibil pe SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3203624>.
17. V. Cioclei, *Pedeapsa Girafa*, disponibil pe: www.juridice.ro (publicat la data de 11.03.2015).
18. *Ibidem*.
19. I.C.C.J., Decizia penală nr. 234 din 27.05.2016 (disponibilă pe www.scj.ro).
20. C.A. București, Decizia penală nr. 566/A din data de 12.05.2022 (disponibilă pe https://portal.just.ro/2/SitePages/Dosar.aspx?id_dosar=300000000701353&id_inst=2).
21. C.A. București, Decizia penală nr. 575/A din data de 13.05.2022 (disponibilă pe https://portal.just.ro/2/SitePages/Dosar.aspx?id_dosar=300000000673232&id_inst=2).
22. C.A. Brașov, sentința penală nr. 39 din 27.06.2019, disponibilă pe (https://portal.just.ro/64/SitePages/Dosar.aspx?id_dosar=6400000000013628&id_inst=64).
23. I.C.C.J., Decizia penală nr. 382/A din 17.12.2020 (disponibilă pe <https://www.scj.ro/1094/Detalii-dosar?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=6400000000013628>).
24. I.C.C.J. Decizia penală nr. 534/RC din 23.11.2021 (disponibilă la <https://www.scj.ro/1094/Detalii-dosar?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=100000000334692>).
25. Raport privind activitatea desfășurată de Ministerul Public în anul 2020, p. 37, (disponibil pe https://www.mpublic.ro/sites/default/files/PDF/raport_activitate_2020.pdf).
26. *Idem*, p. 50.
27. A se vedea în acest sens, V. Cioclei, Dezlegarea unor chestiuni de drept în materie penală. H.P. Tango, în *Revista Universul Juridic* nr. 3/2018.
28. *Noise*, p. 92.
29. *Ibidem*.
30. *Noise*, p. 94.
31. *Idem*, p. 154.
32. M. Tegmark, *Viața 3.0. Omul în epoca inteligenței artificiale*, Ed. Humanitas, 2019, p. 122.
33. În acest sens a se vedea *Noise*, p. 252.